

Калашников В. М.,
*доктор історичних наук, кандидат юридичних наук,
 професор кафедри теорії держави і права, конституційного
 права і державного управління
 Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

**БАТЬКИ-ЗАСНОВНИКИ США ПРО ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ
 ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН**
**FOUNDING FATHERS OF THE UNITED STATES ON LEGAL POLICY
 OF STATE-CONFESSIONAL RELATIONS**

Статтю присвячено аналізу творчої ролі батьків-засновників США в конституційному закріпленні правових основ взаємодій між державою і різними християнськими конфесіями, накопичений у період перебування американців під владою Британської імперії. Доведено, що свобода віросповідання, проголошена засновниками США, не скасовує своєрідної єдності держави і релігійних конфесій у питаннях захисту демократичних прав і свобод американських громадян.

Ключові слова: конституція США, батьки-засновники США, релігійні конфесії, свобода віросповідання.

Статья посвящена анализу творческой роли отцов-основателей США в конституционном закреплении правовых основ взаимоотношений между государством и различными христианскими конфессиями, накопленный в период пребывания американцев под властью Британской империи. Доказано, что свобода вероисповедания, провозглашенная основателями США, не отменяет своеобразия единства государства и религиозных конфессий в вопросах защиты демократических прав и свобод американских граждан.

Ключевые слова: конституция США, отцы-основатели США, религиозные конфессии, свобода вероисповедания.

The article is devoted to the analysis of the creative role of the founding fathers of the United States in the constitutional consolidation of relations between the state and various Christian denominations. It is proved that the freedom of religion, proclaimed by the founders of the United States, does not abolish the peculiar unity of the state and religious denominations in matters of protection of democratic rights and freedoms of American citizens.

Key words: US Constitution, United States Founding Fathers, Religious Confessions, Freedom of Religion.

Постановка проблеми. Відомо, що однією з найважливіших проблем розбудови демократичної і правової української держави є вирішення проблем взаємовідносин між державою і релігійними організаціями. Саме це перебуває в полі зору керівництва України, яке оголосило про необхідність створення єдиної помісної православної церкви України. Проте державно-конфесійні відносини, які є одним із складників внутрішньої і зовнішньої політики держави, є дуже тонкою матерією. У системі державно-конфесійних відносин необхідно враховувати різні її аспекти (філософський, політичний, історичний і правовий).

Юридичний аспект державно-конфесійних відносин нерозривно пов'язаний з усією внутрішньою політикою країни. Йдеться про створення таких соціально-правових умов, за яких релігійні організації мали б можливість брати активну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства, зокрема у сфері духовній. Осць чому під час вирішення цієї проблеми необхідно враховувати не тільки національний досвід державного будівництва, а й відповідний зарубіжний досвід. Саме такий досвід був накопичений за чотириста років історичного розвитку країни-лідера світового співтовариства – США.

Одне із стійких уявлень про США зводиться до твердження, що ця країна є «дуже релігійною». Якщо ж визначити Бога як якийсь «універсальний дух», то в США вірянами є 94% всього населення, що майже не характерне для сучасного світу демо-

кратичних і цивілізованих країн. Відомо також і те, що лише 1% американських громадян насмілюються відкрито повідомляти про себе як про атеїстів або агностиків [1].

Усі президенти США – християни, і релігійність лідера американського буржуазного суспільства (видима або дійсна) протягом усієї історії країни-лідера Заходу накладала відбиток не тільки на зовнішню, а й на внутрішню політику [2, р. 550]. При цьому американські президенти та інші офіційні особи ось уже більше двохсот років присягають на Біблії. Ця священна книга християн усього світу присутня для цих же цілей у судах. На доларі красується гасло «In God We Trust» («На Бога ми сподіваємося»), яке з 1950-х років є офіційним девізом США. Крім того, це гасло складає останні строфи гімну Америки.

Унікальною особливістю цивільного і цивільно-процесуального права США є те, що багато цивільних актів освячуються авторитетом церкви. Усі публічні заходи, що проводяться владою і багатьма неурядовими організаціями, починаються і закінчуються молитвами, навіть всі засідання конгресу. Молитвами і проповідями відкриваються різні наради промисловців. У своїх виступах бізнесмени часто посилаються на Бога, християнські принципи і християнську мораль.

Отже, ніде у світі немає такого міцного поєднання релігійного і політичного компонентів, оскільки в основі виникнення американської державності перебував саме релігійний чинник. Загалом, релі-

гійність у суспільстві має глибоке коріння, оскільки майже всі сфери людської діяльності (культура, політика, сім'я і т.д.) формуються на основі людської поведінки, яка є складником трьох елементів – вміння, навички і світогляд. При цьому дуже важливим є те, що світогляд засновників США відбивав базові людські потреби – особисті та громадські; це спричиняло прагнення до перетворень, які визначили суто американський шлях економічного, політичного, культурного і соціального розвитку.

Мета і завдання дослідження. Виявлення основних закономірностей перетворення США на державу-лідера світового співтовариства неможливе без аналізу релігії як найважливішого чинника формування американського буржуазного суспільства [3]. Саме це було закріплено на конституційному рівні батьками-засновниками США, до яких політична еліта і наукове співтовариство Америки віднесли Джорджа Вашингтона, Джона Адамса, Бенджаміна Франкліна, Олександра Гамільтона, Джона Джея, Томаса Джефферсона і Джеймса Медісона [4, р. 545]. Аналіз релігійної політики, яка формувала масову суспільну свідомість у дусі підтримки проекту будівництва незалежної американської держави, заслуговує на кропіткий науковий аналіз, що є метою дослідження.

Для досягнення вказаної мети слід поставити такі основні завдання: 1) виявити витoki взаємодії політичних інститутів і релігійних громад в Америці; 2) проаналізувати теорію і практику засновників незалежних США в галузі взаємодії держави і релігійних конфесій; 3) установити стан правової охорони свободи віросповідання в сучасних США.

Джерела з проблеми. Конституція Сполучених Штатів Америки і конституції окремих штатів – ці нормативно-правові акти дозволяють установити офіційно регламентований співвідношення релігії і політики, церкви і держави. Нормативно-правові акти, що становлять правову базу діяльності релігійних організацій на території Америки (Акт про американський патріотизм, підписаний президентом Бушем 26 жовтня 2001 року, щорічні доповіді про свободу віросповідання в країнах світу Держдепартаменту США), є групою джерел, які виявляють юридичний статус і політико-правове становище релігійних установ, а також ступінь участі релігійних установ у внутрішній і зовнішній політиці.

Важливу роль у розвитку конфесіональної політики американського уряду відіграють виступи і промови президентів США і видних політичних діячів. Аналіз цих наративних джерел дає можливість установити відношення політичної еліти до релігії. Не менш важливу роль у правовому регулюванні відносин між державою і церквами в Америці відіграють рішення Верховного Суду США з релігійних питань, необхідні для нових трактувань постулату про невтручання релігії в державу.

Таким чином, можна стверджувати, що є широка джерельна основа для досягнення мети цього дослідження, сформульованої вище.

Виклад основного матеріалу. Основною релігійною традицією в США завжди була традиція радикального протестантизму – різних релігійних течій, які спочатку несли в собі буржуазно-демократичний людський «потенціал», тобто цінності, що відповідають принципам буржуазної демократії. Тому релігія не викликала у американської буржуазії антиклерикальної реакції, під час війни за незалежність «батьки-засновники» США могли черпати силу з підтримки з боку найрізноманітніших церков, що освятили їх принципи авторитетом релігії. Унаслідок цього до релігійних відмінностей американці завжди ставилися більш терпимо, ніж європейці з «національними» церквами. Однак американці виявляють значну нетерпимість до атеїзму, безбожництва [5, с. 6–7].

Сама присутність релігії в суспільному житті американців указує на наявність у людській свідомості феномена віри, тобто здатності людської свідомості приймати інформацію без доказів. Саме на цій здатності і базуються всі релігії, тісно пов'язуючи поняття віри з поняттям довіри до особистостей, громадських (зокрема політичних) організацій, дій та інформації, що надходить від них. У свою чергу, релігія, яка репрезентована церквою в структурі суспільства, підпорядковується політичній владі в особі держави.

Мовою релігії вірячи усвідомлюють і формулюють для себе соціальні ідеали, водночас перебуваючи під міцним впливом держави та її права. При цьому релігія і політика завжди знаходяться в найтіснішому взаємозв'язку, оскільки їх функції багато в чому збігаються. І тут немає нічого випадкового, адже політика належить до тих форм діяльності, функція яких полягає в регулюванні відносин між людьми. Таким чином, і політика, і релігія є регуляторами соціального життя, виконуючи нормативно-регулятивну функцію, що особливим чином притаманне США. І це у жодному разі не було суто американським винаходом, адже переселенці з Англії до Нового Світу перенесли туди протягом першої половини XVII століття не тільки основні елементи капіталістичного укладу, а й такі релігійні уявлення, що були в основі світогляду англійського народу.

Відомо, що на зламі XV–XVI століть у західноєвропейських країнах тривала епоха Відродження (Ренесансу). Характерною особливістю цього періоду стала поява нового світогляду людей, у центрі якого стояли особистість і проблеми суспільного життя. Під впливом ідей Ренесансу люди більше поклалися на власні сили, тому католицька церква переживала глибоку кризу, пов'язану з недовірою до її служителів, тим більше, що ця церква була занадто «дорога» для носіїв буржуазних суспільних відносин. Ось чому в європейських країнах почалася церковна Реформація, яка відіграла найважливішу роль у житті англійського народу, частина якого після переселення до Америки мала перетворитися на американців [6]. У ранній Америці відбувся процес специфічного розвитку кожної територіальної громади не тільки в економічній і соціальній сфері, але і в релігійній. Тому християнство різних конфесій

надзвичайно широко представлено в сучасних США. Сьогодні в Америці налічують понад 250 різновидів протестантизму. Крім того, в США представлені католицизм, іудаїзм, православ'я, іслам і т.д.

В американському суспільстві формат державно-конфесійних відносин первісно будувався саме релігійними організаціями, які завжди мали можливість потужного опосередкованого впливу на суспільні відносини через громадську думку й угруповання еліт [7, р. 5–6]. Для пращурів американців релігія була збірним поняттям, яке часто не стосується конкретного віросповідання. Вона налічувала мораль, етику, добродієність та інші моральні категорії, що мало сполучалося з класичним варіантом релігії [8, р. 33–34]. Тому за півстоліття після набуття Америкою суверенітету відомий всьому цивілізованому світу французький політичний діяч і мандрівник А. де Токвіль писав: «У всьому світі не знайдеш іншої країни, де б християнська релігія зберегла більший вплив на душі людей, ніж Америка, немає більшого доказу її корисності і відповідності природі людини, ніж у тому, що її вплив сильніше виражений, ніж в інших найбільш освічених і вільних націях на землі... У Сполучених Штатах вона спрямовує поведінку громад і, регулюючи внутрішнє життя, регулює і державне життя» [9, с. 102].

Уся політична історія США пронизана релігійним духом. Заселення північноамериканських колоній почалося в епоху масових релігійних рухів у Європі. Серед перших поселенців були так звані батьки-пілігрими, які заснували в колонії Массачусетс теократичний політичний режим. Від засновників колонії вимагали введення «правильної віри» (англіканської). Однак із дозволу влади в Массачусетсі виникла церква пуритан-конгрегаціоналістів, які відкидали церковний сепаратизм, що певною мірою влаштувала метрополію. У самій Англії пуританізм був винятково складним та багатоліким явищем суспільного життя, в межах якого діяли різноманітні течії (від пресвітеріан, індепендентів і сепаратистів до міленаріїв і левелерів). Пуритани Массачусетсу вважали, що церква має пристосовуватися до життя і базуватися на тривалій угоді групи одновірців про спільне існування. В основі доктрини церкви була не адміністративна санкція, а договір групи «святих», що «сподобилися божої ласки». Перша генерація масачусетців зарекомендувала себе як громада, що дотримувалася конформізму та підкорялася теократичній олігархії, яка зосередила виконавчу й законодавчу владу у своїх руках.

Вплив релігії на різні сфери життя перших американців підтримувався поширенням релігійної освіти через школи, перший приклад якого надала Бостонська латинська школа, заснованої в 1635 році. Закони про школи британських колоній Массачусетс (1647 рік), Коннектикут (1650 рік) і Нью-Гемпшир (1680 рік) вимагали того, щоб кожна дитина отримала релігійну освіту. Щодо цього відомий у всій Британській Америці проповідник Коттон Мезер писав: «Якщо якісь діти по сусідству з вами не отримують освіти, не допускайте цього. Нехай їх стануть учити,

нехай вони навчаться читати, вивчать катехізис, пізнають істини і шляхи до порятунку душі» [10, р. 33].

Указ штату Північна Кароліна 1710 року закликав до створення «вільної школи для навчання юнацтва цієї провінції грамоті, іншим мистецтвам і наукам, а також до вивчення основ християнської релігії». Під час війни за незалежність більшість штатів, продовжували підтримувати релігійну освіту. Не випадково у статті III Конституції повсталого штату Массачусетс, більшість прочан якого підтримували конгрегаціоналістську церкву, яка затверджувала автономію кожної помісної громади (конгрегації), 1780 року було проголошено необхідність «підтримки і державного грошового утримання протестантських наставників благочестя, релігії та моралі в усіх тих випадках, коли це утримання не здійснюється добровільними пожертвуваннями» [11, р. 12].

Під час війни за незалежність філадельфійський бізнесмен Дж. Перхаус, який брав участь у спорядженні збройних сил Континентального конгреса, писав своїм контрагентам, що можна буде перекопати навіть квакерів брати участь у збройній боротьбі проти англійської армії, хоча члени цього релігійного об'єднання раніше не брали активної участі в антибританському русі. Перхаус був упевнений, що патріотизм американських вояків, що брали участь у війні проти британської армії під проводом Дж. Вашингтона, здавна утворювалися в колоніальному суспільстві, де «розумні у своїх намірах батьки приділяють належну увагу практичній і релігійній освіті дітей, завдяки чому вони візьмуть зброю не для розваги, а для захисту свого життя та своєї країни» [12, vol. 5, doc. 7]. Справді, релігійна освіта перших американців значною мірою визначила кінцеву перемогу повсталій Америці. Це було не випадково, адже, скажімо, створюючи «Новий Ізраїль» (колонію Массачусетс) і його столицю «Новий Єрусалим» (місто Бостон), пуританська верхівка будувала буржуазне суспільство й відповідні йому державні структури [13, с. 112–114].

Саме релігійна освіта стала запорукою віри багатьох американців у божественність принципів організації раннього буржуазного суспільства в Америці, які було вперше сформульовано ще у середині XVII століття губернатором колонії Массачусетс Дж. Вінтропом у документі під назвою «Зразок християнського милосердя». Його ідеї були засновані на таких нових для того часу поняттях, як «природний закон» та «угода про милосердя». Однак губернатор, який поширював біблійний принцип любові до ближнього, керувався переконанням в одвічності майнової та соціальної нерівності: «Всемогутній Бог у своїй святості та мудрості так визначив умови існування людей, щоб у всі часи хтось був бідний, а хтось багатий, хтось стояв вище, а хтось перебував у них у підпорядкуванні» [14, vol. 1, р. 45–49]. Такі настанови так глибоко вкоренилися в ранньому американському суспільстві, що засновники незалежної американської держави, написавши Конституцію, первісно не внесли до неї положення про права і свободи громадян [15, т. 2, с. 112].

Лідери першої американської революції були впевнені, що відсутність гострих релігійних конфліктів серед перших американців викликана тим, що американське суспільство того часу вільно розвивалося вишир, не вимагало спеціального формулювання принципу свободи віросповідання [16, с. 10–12; 17, р. 18]. Проте після набуття незалежності довелося робити десять правок до Основного Закону, серед яких на особливу увагу заслуговує перша, де вказано таке: «Конгрес не повинен ухвалювати законів, що запроваджували б будь-яку релігію або забороняли б її вільне сповідання, обмежували б свободу слова чи друку, або право людей мирно збиратися і звертатися до уряду з петиціями про припинення зловживань» [18, с. 532]. Практика показала, що норми увійшли не тільки в протиріччя, а в жорсткий клінч. Уже з початку ХІХ століття велися нескінченні процеси щодо конституційності фінансування з держскарбниці релігійних шкіл, про заборону викладати в муніципальних школах Закон Божий, навіть якщо за бажанням батьків дитина могла і не відвідувати їх, плюс безліч інших суперечок, що стосуються релігії і школи. Важко підрахувати, скільки разів Верховний суд країни збирався для вирішення таких спорів за останні двісті років [19, р. 18].

Не дивлячись на те, що Верховний суд був самостійною гілкою влади, він прислухався до думки американських президентів із питань вирішення релігійних проблем. Ці думки були закономірні для очільників американської держави, серед яких ще з часів війни за незалежність не було атеїстів (зокрема очевидних) [20, с. 107]. Перший президент США Джордж Вашингтон настільки унікав ділитися з ким-небудь своїми поглядами на релігію, що вони залишалися загадкою навіть для священників, які добре знали його [21, с. 128]. За сімейними традиціями він належав до єпископальної деномінації, яка спочатку була інтегрована з англіканської церквою, проте в 1789 році відокремилася і здобула самостійність. До початку Війни за незалежність він, як і личило заможному Вірджинському сквайрові, іноді відвідував проповіді (не частіше одного разу на місяць) і навіть входив до складу парафіяльної ради (який був частиною місцевого самоврядування), але жодної активності в церковних справах не виявляв [22].

Вашингтон майже не апелював до релігії у своїй політичній діяльності. У низці ключових виступів, зокрема в промові, виголошеній у першому вступі на посаду президента, він говорив, що релігія слугує суспільному благу, проте цю думку завжди висловлював дуже спокійно і в максимально загальній формі. Певно, Вашингтон вірив, що релігія покращує характер і мораль людини, допомагає зміцнювати громадський порядок, однак скільки-небудь істотної ролі в його житті вона не грала. У грудні 1799 він навіть відмовився допустити до свого смертного одра пастора, хоча прекрасно знав, що жити йому залишилося лічені години.

Релігійне віросповідання в його очах не мало жодного значення. Говорячи про найм на роботу іммігрантів, він писав: «Якщо вони хороші працівни-

ки, то байдуже, звідки вони приїхали – з Азії, Африки або Європи. Нехай вони будуть мусульманами, іудеями, християнами, сектантами або атеїстами». До урочистим проповідей у церкві Вашингтон ставився з неабиякою часткою глузування. Пославшись на те, що вже так влаштоване життя, Вашингтон писав Лафайету: «Я не ханжа щодо того чи іншого віросповідання, але схильний більш терпимо ставитися до професорам християнського вчення, які стверджують із кафедри, що їх дорога на небеса найпряміша і легка» [23, с. 19].

Франклін був не тільки першокласним ученим, а й чудовим дипломатом того ж рангу, що Талейран і Меттерніх. Він сам уважав себе дійстом, про що не раз говорив і писав. Дійсти визнають, що світ був створений божественною волею, проте вважають, що в подальшому він функціонував незалежно і за своїми власними законами. Дійзм Франкліна був цілком послідовним. Він вірив у безсмертя душі, але або не визнавав сакральної сутності Христа, або, як мінімум, сильно в ній сумнівався. Текстологічний аналіз його висловлювань показує, що він уважав Ісуса з Назарета швидше засновником нового великого морального вчення, ніж боголюдиною. Ще в юності Франклін перестав відвідувати проповіді і протягом свого життя лише зрідка переступав поріг церкви. Він ніколи не висловлювався на користь тієї чи іншої деномінації і не втручався в жодні церковні суперечки. Він жодним чином не вважав, що християнство стоїть вище інших релігій, не визнавав за ним монополії на божественну істину [24, vol. 1, film 54, reel 94]. Не випадково його англійський друг Дж. Прістлі, славнозвісний хімік (один із першовідкривачів кисню) і теж переконаний дійст, писав, що Франклін не тільки сам не вірить в християнство, але й переконує в ньому інших.

Д. Адамс, який займав пост віце-президента при Вашингтоні, а потім змінив його в Білому Домі, походив із родини, яка в кількох поколіннях належала до кальвіністської церкви. Уже в зрілому віці він приєднався до унітаріанської деномінації і досить регулярно відвідував церковні служби, однак особливим релігійним завзяттям ніколи не відрізнявся. Він писав, що всіма силами прагне не змішувати релігію з політикою. Це була свята правда. Через людський розум він вірив ніяк не менше, ніж у біблійні одкровення, ніколи не виявляв жодних ознак релігійного фанатизму.

Т. Джефферсон був відомий своїм вільнодумством. Він відверто зізнавався в нелюбові до священнослужителів усіх релігій, вважаючи їх ворогами свободи і вірними слугами будь-якого деспота. Автор «Декларації незалежності» писав, що біблійний бог злісний, мстивий, капризний і несправедливий, а християнство називав марновірством. Не будучи атеїстом, він був вельми помірним дійстом. Він вірив (або намагався вірити) як у безсмертя душі і в загробне життя, так і у створення світу всеблагим і всемогутнім Творцем. Водночас він повністю заперечував божественну природу Ісуса Христа, якого вважав усього-на-всього геніальним проповідником.

Етичні настанови Христа він уважав справжньою вершиною моралі, однак наполягав на тому, що вона є продуктом людської думки, а не божественного одкровення. Він ішов навіть далі, наполягаючи на тому, що етичні принципи існують незалежно від релігійних вірувань (і тому рішуче заперечував тим, хто вважав, що розуміння моралі недоступне атеїстам).

Джефферсон із молодості твердо вірив у свободу совісті, яку вважав природним правом людини, дарованим йому самим Творцем. Цей принцип він поклав в основу проекту Закону про релігійну свободу штату Вірджинія (Virginia Statute for Religious Freedom), який склав у 1779 році. На посту президента він найрішучішим чином провадив у життя доктрину відділення церкви від держави, сформульовану в Першій Поправці до Конституції.

Так само чинив і його наступник і однодумець Джеймс Медісон – четвертий президент США і найвпливовіший автор Конституції. У 1786 році він, будучи губернатором Вірджинії, провів через законодавчі збори штату Джефферсонівський Закон про релігійну свободу, який залишається в силі й дотепер [25, р. 203].

О. Гамільтон під час Війни за Незалежність служив у Вашингтона ад'ютантом і був начальником штабу. Він брав найактивнішу участь у роботі Конституційного Конвенту, а потім разом із Медісоном і Джоном Джеєм, підготував серію есе на підтримку нової Конституції, які увійшли в історію світової політичної думки як «Статті Федералістів» (причому саме він був ініціатором цього проекту). У 1789–95 роках Гамільтон служив міністром фінансів в адміністрації Вашингтона і на цій посаді заклав основи фінансової і фінансової політики федерального уряду [26].

Гамільтон був прихожанином єпископальної церкви. Довгий час його релігійність була радше показною і продиктованою політичними опортунізмом, однак до кінця свого недовгого життя він став християнином (в 1804 році він був смертельно поранений на дуелі з тодішнім віце-президентом Аароном Барром і помер на наступний день, не доживши півроку до п'ятдесятиріччя). На відміну від інших батьків-засновників, він не гребував використовувати релігію в політичній боротьбі. Однак під час роботи в Конституційному Конвенті він був таким прихильником релігійної свободи та відділення церкви від держави, як і Джефферсон.

Хорошим прикладом цього є відносини між Джефферсоном та його євангельськими прихильниками, яких він мав багато. Євангелічні баптисти любили Джефферсона, вони були однією з його основних виборчих округів на президентських виборах 1800 року, коли він був обраний президентом над Джоном Адамсом. Це здається дивним для нас сьогодні, бо Джефферсон особисто був скептиком про християнство; він сумнівався в таких деяких ключових християнських доктринах, як воскресіння і божественність Христа, але вважав, що держава не може робити замаху на свободу віросповідання.

Політики і суди продовжують дебатовати про сенс поділу церкви і держави в Першій поправці до Кон-

ституції США. Сама поправка говорить: «Конгрес не має видавати жодного закону, що відноситься до встановлення релігії або забороняє вільне віросповідання оной». Але що таке «встановлення релігії»? Про це не сказано ні слова. Вираз «поділ церкви і держави» – пізніше формулювання Джефферсона. Воно означає, що уряд не має встановлювати релігію в тому сенсі, в якому встановлені церкви, наприклад, у Німеччині та Норвегії, тобто уряд не може встановлювати релігію або вставати на бік якоїсь певної релігії [27, reel 58, serie 4, doc. 31].

Небажання творців Конституції виділити будь-яку релігію як державну у запобігання релігійних розладів призвело до того, що майже всі релігійні конфесії виявилися в рівних позиціях і з рівними можливостями. Тому в сьогоднішній Америці існують тисячі релігійних організацій, які належать до різних вірувань. Щодо такої релігійної різнобарвності Т. Джефферсон оголосив, що необхідно визнавати права мусульман, іудеїв і навіть язичників. Джефферсона підтримував його союзник, Р.Г. Лі, відомий американський політик, учасник Війни за незалежність США, який згодом став президентом Континентального конгресу. Перший очільник американської держави Д. Вашингтон також оголосив, що буде радий «магометанам» у Маунт-Верноні, якщо вони «хороші працівники», а політична еліта Массачусетсу, який ще на початку XVIII століття був заповідником теократії, 1780 року закріпила у конституції «найбільшу свободу совісті дійств, магометан, іудеїв і християн». Щодо цього відбувалися сутички між прихильниками і супротивниками такого трактування релігійних прав осіб, які не були християнами, і лише в 1810 році цей пункт закону Массачусетса був підтверджений Верховним судом штату на чолі з Т. Парсонсом.

Те, що пересічні мешканці країни поділяли це позитивне ставлення, наочно демонструє петиція групи жителів графства Честерфілд, адресована Континентальному конгресу (14 листопада 1785 г.): «Дозвольте іудеям, магометанам і християнам будь-якої конфесії користуватися релігійною свободою. Не виштовхуйте їх, створюючи єдину християнську релігію, щоб таким чином ми стали своїми власними ворогами і послабили цю юну державу. Адже саме праця цих людей на наших фабриках, їх служба на морі і на суші звеличує нашу країну, а не їх віросповідання. Прив'яжіть своїх громадян до держави їх власним інтересом. Дозвольте іудеям, магометанам і християнам будь-якої конфесії знайти свої плюси в житті при ваших законах» [28, reel 60, serie 12, doc. 22].

Очевидно, що засновники американської буржуазної держави пішли на зустріч своїм співгромадянам, тому в юридичному відношенні новонароджені США стали світською державою. Проте невдовзі виявилось, що релігія почала перетворюватися на приватне підприємництво. Конкурувальні церкви намагалися переманити один в одного паству, причому разом із товстими гаманцями застосовувався весь арсенал агресивних ринкових прийомів. Тому не дивно, що «філософ американської Конституції»

Дж. Медісон зробив такий висновок щодо труднощів налагодження державно-конфесійних відносин: «Ми мали можливість пильно розглядати юридичні інститути християнства протягом п'ятнадцяти століть. І які ці плоди? Всюди (майже без винятку) служителі церкви зарозумілі і нероби, паства – неосвічені і порабські; обидва сповнені забобонів, лицемірства та ненависті до інакомислячих». Аналогічно висловлювалися Бенджамін Франклін («Маяки корисніше церков») [28] і Джон Адамс («Як добре було б у світі без релігії») [29].

Отже, засновники США вельми критично відгукувалися про релігію. Проте такі характеристики релігійного «багажу», з якими до Америки на початку XVII століття прибули англійські пілігрими, були розповсюджені лише у вузькому колі їх нащадків, американської еліти. На практиці істинні господарі США навіть у наш час, коли в країнах Заходу квітне богоборство, непохитно стоять на сторожі цінностей свого суспільства. Суть таких цінностей, які за допомогою релігії забезпечували єдність американського суспільства щодо докорінних питань буття на всіх етапах розвитку демократичної (тобто буржуазної) державності, чудово охарактеризував відомий історик держави і права США Р. Хофстедтер у книзі «Американська політична традиція». Він дуже переконливо стверджував таке: «Загальне надбання головних політичних традицій у США – це віра в право власності та філософію економічного

індивідуалізму, в цінність конкуренції й у те, що економічні доброчесності капіталістичної культури завжди є невід'ємною властивістю людей... Святість приватної власності була гранітним фундаментом символу віри в американську політичну ідеологію... Завдання політики, проголошує означене кредо, – захищати світ конкуренції, за необхідності заохочуючи його або ліквідуючи випадкові зловживання в ньому, однак не підривати його будь-якими планами колективістських дій» [30, р. VIII].

Висновки. Відомо, що ще у 1961 році Верховний Суд США виніс ухвалу в справі «Торкасо проти Воткінс», визнавши незаконними вимоги про те, щоб державні офіційні особи вірили в бога. Проте релігія в американському суспільстві відіграє, як і раніше, важливу ідеологічну роль. Її історичний розвиток протягом чотирьох століть забезпечував формування масової суспільної свідомості, спрямованої на захист демократичних прав людини і громадянина. Ось чому свобода віросповідання, проголошена батьками-засновниками США, не скасовує своєрідного співіснування (скоріше єдності) держави і релігійних конфесій, адже лише у такий спосіб свого часу було забезпечене перетворення провінційної у всіх сенсах цього поняття Америки на країну-лідера світового співтовариства. І цей досвід державного будівництва може бути використаний для подальшої розбудови демократичної і правової української держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шураев Г. Не говорите о Боге в самой религиозной стране мира. URL: [https:// stockinfocus.ru/2015/09/10/ne-govorite-oboge-v-samoj-religioznoj-strane-mira](https://stockinfocus.ru/2015/09/10/ne-govorite-oboge-v-samoj-religioznoj-strane-mira).
2. Pocock J.G.A. Machiavelly, Harrington and English Political Ideologies in the Eighteenth Century / William and Mary Quarterly. 1965. No. 22 (October). p. 549–583.
3. Ефременко Н.В. Религиозный фактор в эволюции политической системы США / Автореф. дисс. ... канд. историч. наук. Спец.: ВАК РФ 07.00.03. Владивосток, 2005. URL: <http://www.disserscat.com/content/religiozniy-faktor-v-evolyutsii-politicheskoi-sistemy-ssha-xvii-nachalo-xxi-vv>.
4. Morris R. G. Studies in the History of the American Colonial Law / N.Y.: The Mac Millan Company, 1930. XXII, 555 p.
5. Религия в политической жизни США / [под ред. Ю.А.Замощкина, Д.Е. Фурмана]. Москва: Наука, 1985. 91 с.
6. Средневековое государство в Англии / URL: [//bestboy.narod.ru/18.html](http://bestboy.narod.ru/18.html).
7. Morgan E. S. The Puritan Ethic and the American Revolution. William and Mary Quarterly. January, 1967. N. 24. P. 3–43.
8. Trumbull B. A Complete History of Connecticut Civil and Ecclesiastical Microform from the Emigration of its First Planters from England, in the Year 1630, to the Year 1764, and to the Close of the Indian Wars: in two volumes. Hartford: Hudson and Googwin, 1797. Vol. 1. XX, 587.
9. Токвиль А. де. Демократия в Америке / [пер. с франц. В.Т. Олейника, Е.П. Орловой, И.А. Малаховой, И.Э. Иванян, Б.Н. Ворожцова; комм. В.Т. Олейника; предисл. Г. Дж. Ласки. Москва: Прогресс, 1992. 494 с. URL: <http://www.rulit.me/books/demokratiya-v-amerike-read-223738-490.html>.
10. Ahlstrom S.E. A Religious History of The American People. New Haven: Yale University Press, 1972. 517 p.
11. Morison S.E. A History of the Constitution of Massachusetts. Boston: Wright and Potter, 1917. 72 p.
12. American Philosophical Society, Library. Perhouse J., Philadelphia Merchant. Papers, 1749–1799 (62 items, 5 vols.).
13. Калашников В.М., Малишко В.М. Формування інститутів держави і права в США ранньої доби (1607–1775 роки): Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту держави і права НАН України ім. В.М. Корецького. Київ: Логос, 2015. 485 с.
14. Foundations of Colonial America; a Documentary History : in 3 vols. / ed. by W. K. Kavenagh. N. Y.: Chelsea House Publishers, 1973. Vol. 1. XXXVIII, 726 p.; Vol. 2. 727–1668 p.; Vol. 3. XXX, 1669–2639 p.
15. Лернер М. Развитие цивилизации в Америке. Москва: Радуга, 1992. т. 2. 574 с.
16. Кислова А.А. Религия и церковь в общественно-политической жизни США первой половины XIX века. Москва: Наука, 1989. 240 с.
17. Genovese E. D. The World the Slaveholders Made. Two Essays in Interpretation. N. Y. Pantheon Books, 1969. 274 p.
18. Бернхем В. Вступ до права та правової системи США. Київ: Україна, 1999. 554 с.
19. Albanese C.L. America: Religions and Religion. Belmont, CA: Wadsworth, 1992. 460 p.
20. Бьюкенен П.Дж. Смерть Запада. Москва: Наука, 2003. 444 с.
21. Хантингтон, С. Кто мы? Вызовы американской идентичности. Москва: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Транзиткнига», 2004. 635 [5] с.

22. Отцы-основатели США: символы веры. URL: <http://www.kontinent.org/article.php?aid=45ccc3e4cd aa0>.
23. Яковлев Н. Вашингтон. 80 с. URL: <http://https://fanread.ru/book/1452669/?page=80>.
24. American Philosophical Society, Library. Calendar of the Papers of Benjamin Franklin. Vol. 1. Film 54. Reel 43, 46, 85, 94, 107, 113.
25. Reichley J. Religion in American public life. Wash., P.C: The Brooking Institution, 1985. 402 p.
26. Калашников В.М. Монетарна політика «батьків-засновників» США і війна за незалежність. Історія торгівлі, податків та мита. Вісник АМСУ. Калашников В.М. Монетарна політика «батьків-засновників» США і війна за незалежність. Історія торгівлі, податків та мита. Вісник АМСУ. Дн.: АМСУ, 2015. с. 11-24 (1,2 д.а).
27. American Philosophical Society, Library. Presidential Papers Microfilms. Thomas Jefferson Papers. Jeneral Correspondence, 1761–1826. Account Books for the Years 1767–1770 / [Text]. Reel 58, Serie 4; Reel 59, Serie 4–5; Reel 60, Serie 11-12. Reel 59, Serie 4-5. American PhilosopJeff, Reel 58, Serie4, Doc. 31,28.
28. Benjamin Franklin, Lighthouses, and Churches. URL: <https://fakehistory.wordpress.com/2010/08/23/benjamin-franklin-lighthouses-and-churches/i>.
29. John Adams to Thomas Jefferson, 15 July 1813, with Postscript from Abigail Adams to Thomas Jefferson, [ca. 15 July 1813]. URL: <https://founders.archives.gov/documents/Jefferson/03-06-02-0247>.
30. Hofstadter R. American Political Tradition. N. Y.: Archont Books, 1948. XXIV, 540 p.